

Strategieën van ontheemden in steden in Oost-Congo om hun bestaan op te bouwen.

GLORIA NGUYA

Samenvatting

Het aantal mensen dat gedwongen moet verhuizen door crisissituaties in de hele wereld is de afgelopen jaren sterk gestegen. De aard en complexiteit van deze crises maken onderzoek naar gedwongen verhuizingen relevant om te begrijpen hoe mensen die in tijden van crisis ontworteld zijn een leven en middelen van bestaan opbouwen in stedelijke gebieden. Daarnaast biedt dit onderzoek inzicht in de veranderende dynamiek in stedelijke gebieden als gevolg van bevolkingsbewegingen. Over het algemeen bestaan de ontheemden uit twee hoofdgroepen: vluchtelingen en binnenlands ontheemden (IDP's). Veranderingen in de samenstelling van de stedelijke bevolking als gevolg van conflicten en natuurrampen maken het essentieel om aandacht te besteden aan IDP's.

De internationale gemeenschap heeft weinig oog voor IDP's, maar er wordt steeds meer onderzoek gedaan naar deze bevolkingsgroepen. Sommige wetenschappers beschouwen binnenlands ontheemden als slachtoffers, terwijl anderen erkennen dat binnenlands ontheemden het vermogen hebben om actief gebruik te maken van bestaande voorzieningen om te overleven. In dit onderzoek naar de ervaringen van ontheemden in het oosten van de Democratische Republiek Congo (DRC) worden IDP's beschouwd als actieve actoren. Daarbij wordt een aantal gangbare veronderstellingen over de ervaringen van ontheemden kritisch tegen het licht gehouden. Dit onderzoek beoogt een denkkader te bieden om de ervaringen van de IDP's in stedelijke gebieden te kunnen begrijpen. Dit kan worden gebruikt in toekomstig onderzoek en beleid om actoren die te maken hebben met IDP's en anderen te informeren over de aanpak van problemen met betrekking tot binnenlands ontheemden, om ervoor te zorgen dat er rekening wordt gehouden met binnenlands ontheemden als onderdeel van de stedelijke bevolking bij het creëren van oplossingen, en om op verschillende niveaus de aandacht te vestigen op binnenlands ontheemden.

Het oosten van de DRC is de afgelopen 20 jaar geteisterd door conflicten. Om diverse redenen zijn er conflicten tussen verschillende partijen uitgebroken, waardoor het land in een

aanhoudende crisissituatie is terechtgekomen. De verplaatsing van de bevolking, in het bijzonder van IDP's, is een belangrijk gevolg van deze aanhoudende conflicten, waardoor de DRC bovenaan staat op de lijst van landen waar ontheemding gepaard gaat met conflicten en geweld. Hulpverlening aan binnenlands ontheemden wordt ernstig bemoeilijkt door geweld en ongunstige werkomstandigheden.

De belangrijkste vraag die in dit proefschrift wordt beantwoord is: 'Hoe gaan IDP's om met de uitdagingen van ontheemding en hoe voorzien ze in hun levensonderhoud in de steden?' Deze brede onderzoeksvraag is opgesplitst in de volgende specifieke deelvragen:

- Hoe is het etiket 'IDP' gebruikt bij de humanitaire hulp in Zuid-Kivu? (Hoofdstuk 2)
- Welke rol spelen netwerken voor IDP's en hoe gebruiken ze deze op cruciale momenten tijdens hun ontheemding in Bukavu? (Hoofdstuk 3)
- Voor welke uitdagingen staan ontheemde vrouwen bij het betreden van de arbeidsmarkt in Bukavu? (Hoofdstuk 4)
- In hoeverre verschillen IDP's in kamp Mugunga 3 in kwetsbaarheid, en welke invloed heeft dit op de betekenis van het kamp voor de ontheemden die er verblijven? (Hoofdstuk 5)

Het doel van dit onderzoek is om te begrijpen wat IDP's werkelijk ervaren in het oosten van de DRC door te kijken naar hun leven, hun strijd en hun overleven. Daarom is een kwalitatieve benadering gekozen waarin de ervaringen van de IDP's in detail worden beschreven en waaruit blijkt wat het betekent om een binnenlands ontheemde te zijn in Bukavu en Goma. Deze aanpak was vooral nuttig gezien het gebrek aan officiële gegevens over IDP's en de onzichtbaarheid van de ontheemden in bepaalde gebieden.

Het veldwerk voor het onderzoek is uitgevoerd tussen oktober 2013 en maart 2015. In een periode van meer dan 18 maanden zijn de ervaringen van IDP's in stedelijke gebieden onderzocht. Daarbij lag de nadruk op het levensonderhoud en op hoe het begrip 'IDP's' werd opgevat. De onderzoeksgegevens zijn grotendeels verzameld in Bukavu, de hoofdstad van de provincie Zuid-Kivu, maar er is ook gekeken naar IDP's in Goma in Noord-Kivu en in beide provincies zijn plattelandsgebieden bezocht.

De onderzoeksresultaten worden beschreven in vier hoofdstukken. Na een inleidend hoofdstuk wordt in Hoofdstuk 2 het etiket IDP nader bekeken met speciale aandacht voor het proces waarin bepaald wordt welke ontheemden recht hebben op hulp in een stedelijke omgeving. Het hoofdstuk gaat in op de gevolgen van het etiket IDP voor het verlenen van humanitaire hulp

aan IDP's buiten de kampen en toetst die aan de *Beleidsuitgangspunten inzake binnenlandse ontheemding*. Hoofdstuk 3 gaat over de sociale netwerken van IDP's, en specifiek over de verschillen binnen het ontheemdingstraject. Hierbij komt aan de orde welke rol netwerken spelen op verschillende punten in het ontheemdingstraject, te beginnen met de vlucht uit de oorspronkelijke woonplaats. Hoofdstuk 4 beschrijft het werkzame leven van ontheemde vrouwen in een stedelijke omgeving en gaat in op de mate waarin vrouwelijke IDP's actief zijn in verschillende sectoren van de arbeidsmarkt. Hierbij wordt de veronderstelling getoetst dat kwetsbare mensen vanuit hun netwerk toegang krijgen tot de informele sector omdat deze gekenmerkt wordt door flexibiliteit, kansen en toegankelijkheid. Hoofdstuk 5 beschrijft de typen IDP's die tijdens het veldonderzoek in kamp Mugunga 3 in Goma woonden. Daarbij wordt gekeken naar verschillen in de wijze waarop ze in hun levensonderhoud voorzien, in waarheen ze willen vertrekken in geval van sluiting van het kamp, in kwetsbaarheid en in wat het kamp voor hen betekent.

De belangrijkste conclusies van dit proefschrift zijn:

(1) Er is geen uniforme aanpak om te bepalen welke IDP's in aanmerking komen voor hulp, en de instanties die zich bezighouden met IDP's in Zuid-Kivu hanteren een verschillend beleid. Wat opvalt is dat veel instanties het ontheemdingsaspect op de achtergrond plaatsen, terwijl zij wel om middelen voor IDP's vragen. Het beleid is veelal niet in overeenstemming met de *Beleidsuitgangspunten inzake binnenlandse ontheemding*.

(2) Terwijl in de literatuur vooral de nadruk ligt op verwanten en etnische netwerken die IDP's ondersteunen, blijkt uit dit onderzoek dat kennissen (nieuwe vrienden uit de stad) en verticale banden met mensen die betrokken zijn bij formele instellingen of bij de sociaal-politieke hiërarchie belangrijker waren voor IDP's tijdens hun verblijf in Bukavu. Dit geldt voor het hele ontheemdingstraject.

(3) Terwijl de bestaande literatuur vaak uitgaat van de veronderstelling dat IDP's aangewezen zijn op de informele arbeidsmarkt, blijkt uit dit onderzoek dat veel ontheemde vrouwen op de erkende (formele) arbeidsmarkt zijn begonnen voordat zij actief werden op de niet-erkende (informele) arbeidsmarkt. Afhankelijk van de hoeveelheid tijd die zij op de erkende markt doorbrachten en hun middelen (d.w.z. geld, een goed netwerk om goederen op krediet te krijgen), gebruikten ontheemde vrouwen erkende markten – in tegenstelling tot niet-erkende markten – vaak als ingang. Formele markten waren toegankelijker door de sterke onderlinge banden tussen verkopers, en boden emotionele en financiële steun en bescherming.

(4) De bewoners van kamp Mugunga 3 vormden geen homogene groep kwetsbare bewoners, maar konden onderverdeeld worden in aparte groepen die verschilden in status en mogelijkheden. Deze groepen ontplooiden diverse activiteiten binnen of buiten het kamp. Voor alle groepen gold dat het kamp erg belangrijk was omdat het de bewoners een plek gaf om hun (traumatische) ervaringen te boven te komen, het gezinnen de mogelijkheid gaf om bij elkaar te blijven, en het een opstapje bood om te overleven en te integreren in de stad.

In het algemeen blijkt uit dit proefschrift dat binnenlands ontheemden met slechts weinig humanitaire hulp het hoofd boven water weten te houden in steden. Zij redden zich met hulp van verwanten, kennissen en organisaties zoals kerken. Verrassend genoeg waren de lokale autoriteiten althans tijdelijk ook geneigd om IDP's te helpen; dit gebeurde in de zogenaamde 'mededogenfase'. Hoewel de resultaten van het onderzoek bevestigen dat IDP's in steden in staat zijn te overleven met behulp van de middelen die zij mobiliseren, blijkt uit het onderzoek ook dat de kwetsbare positie van IDP's vaak wordt genegeerd. Veder komt naar voren dat de wijze waarop zij hulp krijgen zelden in overeenstemming is met de *Beleidsuitgangspunten*.

Het proefschrift besluit met aanbevelingen voor actoren op drie niveaus: lokale overheden, nationale en internationale actoren die in de praktijk te maken hebben met IDP's, en beleidsmakers.